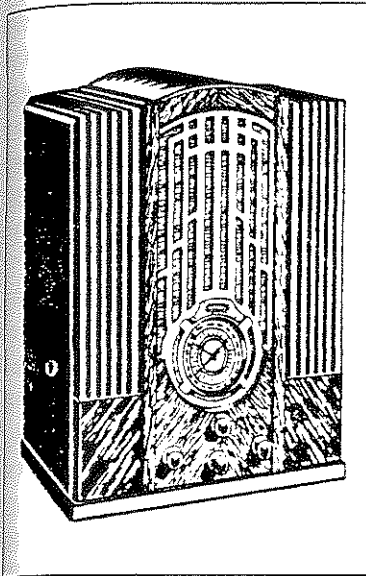


מבנה השידור כמבנה החברה

מעיצוב תרבות למלחמת תרבות

תמר ליבס



של זהויות שבטיות-ראשוניות. אלה הן גם שנות המתאה על מלחמות שאין עליהן קונצנזוס, והשנים בהן ישראלים מהזרם המרכזי נעשים פחות מחוייבים

לקולקטיבי. אך הטלוויזיה, שלא גילתה יותר מודעות עצמית מזו שגילה הממסד שתמכה בו, התעלמה מכל זה, והמשיכה להגן על המוסדות המקודשים של החברה, ליכדה את המדינה סביב "דאלאס" ו"ספינת האהבה", אך גם סביב "עמוד האש" (שהופק לפי הדגם של "העולם במלחמה" של ה-BBC) ובעיקר סביב רגעים היסטוריים גדולים, שהביאו להתרוממות רוח לאומית ונהקקו בזיכרון. בשלב השלישי בהתפתחותה, בשנות ה-90, משקפת התקשורת הכלל לאומית את ההגמוניה של ממשלה המנהיגה קבוצות מתחרות, העוינות זו לזו; ביודעה שאחדות לאומית שייכת לעבר, הממשלה בוחרת להפוך את הטלוויזיה הציבורית לשולית באמצעות פתיחת מבחי עצום של ערוצי "בידור" המספקים מין, אלימות ושיח וולגרי, שמטרתם לנטרל את הדיון הפוליטי ולתרום לדה פוליטיזציה של הציבור. תהליך זה מאשש את ההתחפרות של תרבויות נבדלות במובלעות משל עצמן, סביב תקשורת משלהן, וגוזר על ישראלים מן השורה לשוטט בין ערוצים על לאומיים, ובלתי מובחנים האחד מהשני, או לכבות את מכשיר הטלוויזיה.

בין "לכידות לאומית" ל"השתתפות דמוקרטית"

כפי שהיסטוריונים וסוציולוגים נוכחו לדעת, ניתן להפוך כל סיפור על פניו והתיאור של ההיסטוריה של ישראל כניסיון שנכשל ליצור אומה מאוחדת אינו שונה. לפיכך, מה שישראלים שגדלו על האוטופיה החילונית-ליברלית של הרצל, רואים כהתנפצות של חלום, יכול להיותפש כהתפתחות חיובית. הן האלין (1998) מרמו לפרספקטיבה הואת בביקורתו על תפקיד השידור ביצירת "לכידות לאומית" במדינות חדשות. ההנגדה שהאלין עורך בין "לכידות לאומית" ל"השתתפות דמוקרטית" מציעה שהוא היה רואה באור חיובי דווקא את השלב הנוכחי של פיצול בתורה ובתקשורת הישראלית. מכיוון שטיעוניה מרכזיים לתפישתי על מה שקורה לתקשורת ולחברה בישראל, כבוננת לבחון אותם לפני שאציג בפרוט את המקרה הישראלי, ולטעון שמונחי הדיון פשטניים, ולא בהכרח ניתנים להכללה, כפי שניתן להדגים באמצעות ניתוח

בחורף 1998, לאחר שידור הפרק על מלחמת ששת הימים בסדרת הטלוויזיה "תקומה", העיר בני - שלא ויתר על אף אחד מהפרקים שעסקו ב-20 השנים הראשונות למדינה: "עכשיו מתחיל החלק העצוב, כבר אין בשביל מה לצפות הלאה".

למרות הגישה הרפלקסיבית, הביקורתית לפעמים, של מפיקי "תקומה". הצפייה בערוץ הממלכתי בעשרים השנים "הטובות" העניקה לנו תחושת גאווה, כמו היינו עדים לסיפור גדול, לעתים הרואי. אלה היו גם השנים בהן לא היתה בישראל טלוויזיה, והישראלים, שלא ידעו מה הם מפסידים, נהגו להתקבץ סביב מכשיר הרדיו ב"סלון" ולהאזין ל"קול ישראל" שהיה כפוף למשרד ראש הממשלה, תחת פיקוח פוליטי מוחלט. בשני העשורים שלאחר מכן, נוספו אמנם ערוצים לרדיו, אך לישראל היה ערוץ טלוויזיה יחיד, והישראלים, שעדיין לא ידעו מה הם מפסידים, נהגו להתקבץ סביב מכשיר הטלוויזיה ב"סלון" ולצפות בערוץ הציבורי שהוקם (עכשיו, יחד עם הרדיו) כרשות עצמאית. מתחילתו של העשור ההמישי, אנתנו פונים לחדרים שונים לבחור בין שפע ערוצי הטלוויזיה - לאומיים ובין לאומיים - מסחריים ברובם. וממשלה שמכנה את עצמה "לאומית" מכריזה שיש לנו פחות מדי מבהר, חָסר שיבוא על תיקונו בעזרת חוק "השמים הפתוחים" שכבר עבר בכנסת.

כבוננתי לטעון שאופיה המשתנה, טכנולוגית ומוסדית, של התקשורת האלקטרונית, כמו גם בחירת הצורות והתכנים, ממחיש את שלבי ההתפתחות של החברה הישראלית, ומעיד על הסדקים המתרחבים בתרבות ההגמונית. התקשורת משקפת את השינויים התרבותיים ומשרטטת את המסלול המטאורי - מסולידריות נאיבית, לא רפלקסיבית, ל"קונצנזוס" נטול עוצמה שבתוכו הממשלה והתקשורת פועלים כציפוי דקיק של חברה המפולגת לתרבויות שונות המתחרות בגלוי על השליטה, כשהאטום של דמוקרטיה מערבית הולך ונשחק (קימרינג, 1998).

במבט לאחור על חמשת העשורים של חיי המדינה, השניים הראשונים נראים כתקופה של תמימות והתלהבות, בה הרדיו משקף את האמונה הפטרנליסטית, המובנת מאליה, באינטגרציה מיידית של המוני העולים ל"תרבות ישראלית" חילונית ומערבית, תרבות שכבר לאחר העצמאות הפכה (מספרית) לתרבות של מיעוט. הטלוויזיה הופיעה ברגע שלאחר האופוריה של מלחמת ששת הימים, בתחילת תקופה שבה כוחות דתיים-משיחיים ודתיים-עדתיים השתחררו בהדרגה, והביאו לתהליך של התחדשותן



לעומק בהקשר ספציפי.

האלין בוחן מחדש את המחקרים הקלאסיים שהתבצעו בשנות ה-70, ששאפו להגדיר את תפקיד התקשורת האלקטרונית בכינון מדינות חדשות במה שנקרא או "העולם השלישי". לטענתו, הבעיה עם המחקרים הללו היא, שבעוד שהם מגלים הערכה רבה לתפקיד התקשורת ב"לכידות לאומית" הם אינם מתייחסים לכישלונה לשמש כמרחב ציבורי שיאפשר את השמעתם של קולות שונים (במיוחד של אלה שאינם שייכים לאליטות). אחד המחקרים טוען מפורשות שמדינות אפריקניות מסוימות לא היו בשלות להשתתפות דמוקרטית, ואחרים מרמזים לכך באמצעות המשוואה לפיה תקשורת היא מודרנה וקידמה וכזאת מנוגדת למסורת שהיא "נחשלות", ובאמצעות הרגשת חשיבות התקשורת ליצירת קשר מהפריפריה למרכז, ולא להפך. מחקרים של כ"ץ וודל (1997), האלין מודה, מכיר אמנם בצורך לשמר תרבות ילידית אך, לטענתו, עניינם בפריפריה אינו אלא מחווה רומנטית ואין בו ניסיון להביא ברצינות את תרומתה האפשרית.

הסקסט הסמוי של המחקרים הללו, לפי האלין, רואה בתקשורת דמוקרטית אכן נגף בדרך להשגת המטרות החשובות באמת של גיוס החברה לפיתוח כלכלי. בלהיטותם לראות מודרניזציה והתפתחות כלכלית, ובשאיפתם להכליל את ממצאיהם מעבר למדינות ספציפיות, החוקרים הללו מתעלמים מההקשר הפוליטי, הם אינם מביאים בחשבון את ההשתמעויות של תקשורת המתפקדת, בחלק מהמקרים, בשירותו של שלטון דיקטטורי, או, במקרים אחרים, בשירות דמוקרטי נאו פופוליסטיות ומושחתות. בקיצור, יש לבקר מחקרים אלה על שאינם מעניקים תשומת לב לפוטנציאל של התקשורת בטיפוח חברה פלורליסטית. באמצעות ניתוח של הניסיון הישראלי אצביע על מספר בעיות שביקורת זו מעלה.

ההתפתחות התרבותית של החברה בישראל

ההתייחסותי לביקורתו של האלין, בעקבות הניסיון הישראלי, אטען שלוש טענות. קודם כל, ארחיב את אזהרתו של האלין שיש לבחון את תפקיד השידור ביצירת לכידות לאומית בתוך הקשר ספציפי בכך שאוספי שכאשר מדובר במדינות דמוקרטיות יש לכלול אמפטיה לנקודת המבט של ה"ילידים", וגם לזו של הנורמות והאמונות של התקופה. שנית, ובהמשך לנקודה הראשונה, אטען שניתן להבין השתתפות דמוקרטית באופנים שונים, שלא כולם נותנים עדיפות ראשונה להשתתפות ריבוי קולות בדיון הציבורי. שלישית, אטען שהמשמעות של השתתפות קבוצת תרבותיות שונות בדיון הציבורי, אינה מורה בהכרח שהשתתפות זו היא "דמוקרטית", במובן של הצטרפות לדיון הרב תרבותי.

ראשית, כפי שהאלין טוען, יש להתבונן בתפקיד התקשורת ביצירת לכידות לאומית בהקשר של סוג המשטר שבתוכו היא ממוקמת. אופן השיפוט של האפקטיביות בתיפקודה של התקשורת הייב להיות מותנה בשאלה במי מדובר: האם מדובר בדיקטטורה, בדמוקרטיה מושחתת, או בחברה הפועלת על פי עקרונות דמוקרטיים. כשמדובר במדינה שנתפשת כדמוקרטית, יש לשפוט את מדיניות התקשורת שלה, קודם כל, מתוך ההקשר החברתי והתרבותי שבו היא נתונה, ומהפרספקטיבה הנורמטיבית של האליטות השולטות. בעקבות עצתו של גריץ (1983) לכל צופה מבחוץ שבא לפרש

תרבות לא שלו, גם כאן מועיל לגבש הבנה ופתיחות לגבי נקודת המבט של המנהיגות כלפי השאלה כיצד תיראה חברה דמוקרטית נאורה.

באופן טבעי, חצי יובל מאוחר יותר, ניתן להצביע במבט לאחור על מהדלים וקוצר ראייה בכל מדיניות שננקטה, כל עוד אנחנו עצמנו זוכרים שגם ביקורתנו שלנו עלולה להיראות נאיבית, או לא רלוונטית, בעוד המישים שנה (תאורטיקנים וחוקרים הם לעתים קרובות הראשונים לטעון לשינוי אולם כאשר המשמעויות החדשות נקלטות, והזונם מאומץ, הם כבר שינו לעתים את דעתם, או התחרטו על מה שאבד, או הבינו שלא התכוונו לשינוי רדיקלי כל-כך. יש לזכור כיצד ביקורתם של מלומדים על האליטיזם, המונופול וההגמוניה של ה-BBC התחלפה באבל על שקיעתו האפשרית, ובהגנה נחושה על העיקרון של שידור ציבורי.

כאשר מביאים בחשבון את חשיבות נקודת המבט המקומית, הרשו לי לשרטט את התפתחותה של החברה הישראלית, שהיא חיונית להבנת התפקידים המורכבים והקשים שהיו מוטלים על התקשורת בישראל.

שורשי הדמוקרטיה המערבית שמאפיינים את ישראל, אולי לעוד זמן לא רב, מצויים כידוע בעלייה הצינונית-החילונית-סוציאליסטית, רובה מזורת אירופה, שבתקופת טרום המדינה הקימה את המוסדות החברתיים המרכזיים של היישוב (כמו הסוכנות היהודית, הסתדרות העובדים והעתונות האידאולוגית) שגויסו אחר כך לצרכיה של המדינה. מיד לאחר הקמתה הוטל על המדינה, שמנתה 600,000 ישראלים, התפקיד של קליטת עולים מאירופה, אסיה וצפון אפריקה, במספר כפול מזה של תושבי המדינה, עולים שלא עברו את תהליך החילון והמודרנה, שמצאו את עצמם לפתע במדינה ובתרבות זרה.

כיום, חצי מאה לאחר מכן, כפי שמתאר ברוך קימרינג (1998) בטון אפוקליפטי משהו, נבקעו בקיעים בהגמוניה הפוליטית והתרבותית של הישראליות החילונית והמערבית בסגנון מפלגת העבודה. על התרבות הזו מאיימות מספר תתי-קבוצות, כמעט אוטונומיות - המתנחלים, ש"ס, החרדים, ערביי ישראל והעולים מרוסיה. קימרינג טוען שבעוד שבחברות פלורליסטיות מקבלות התרבויות השונות את העקרונות האוניברסליסטיים שלפיהם החברה מתפקדת, הרי שבישראל מחפשת כל אחת מהתרבויות הללו הגדרה עצמית לגירסה הייחודית שלה ו/או שואפת להתחילף את הנורמות הדמוקרטיות של ישראל עם אלו שלה. לאחר שהשיגו עמדה קריטית הודות לשיעורי ילודה גבוהים, הגירה, ורכישת כישורים חברתיים ופוליטיים, ה"מובלעות" הללו מתודדות את המחיצות החברתיות ויוצרות חדשות באמצעות מיתוזר והיוזק ההיסטוריה והזיכרון הקולקטיבי הייחודי, והמצאת גרסה חדשה להיסטוריה של המדינה ולמקומן שלהן בתוכה בדרך שונה מזו המקובלת.

אפשרויות שונות להבין "השתתפות פוליטית"

שנית, אני טוענת שהמושג "השתתפות דמוקרטית" ניתן להמשגה בדרכים שונות - לא רק במונחים של האלין, כ"מגוון של קולות", אלא גם כקשור ישירות ל"לכידות לאומית". מהפרספקטיבה של מקימי המדינה, "לכידות לאומית" קשורה לרעיון הדמוקרטיזציה של החברה, לעומת זאת, השתתפות פוליטית לא הובנה כל כך במונחים של מתן במה למגוון קולות אלא במונחים

מית מזו שגילה זרות המקורשים זאהבה", אך גם במלחמה של להתרוממות רוח ז ה-90, משקפת זנהיגת קבוצות לעבר, הממשלה ז פתיחת מבחר לגרי, שמטרתם יבור, תהליך זה של עצמן, סביב בין ערוצים על יר הטלוויזיה.

3

סיפור על פניו, אומה מאוחדת לוגית-ליברלית זחות חיובית. הן השידור ביצירה ין בין "לכידות אור חיובי דווקא מכיוון שטיעונוי שראל, בכונתי ון שמונחי הדיון באמצעות ניתוח

לא מתן נגישות שוויונית לעושר התרבותי. בכך המדיניות של "קול ישראל" לא היתה שונה מזו של הגירסה הראשונה של המדיניות הדמוקרטית של ה-BBC, כפי שתוארה על ידי קרדיף וסקנל (1987):

The policy was democratic not in the sense that it bowed to popular will or sought to cater for the tastes and expectations of the average citizen, but in the sense that it tried to bring within the reach of all those cultural goods which had previously been available only to the privileged.

המדיניות היתה דמוקרטית, לא במובן שהיא נכנעה לרצון העממי או חיפשה לרצות את הסעמים והציפיות של האזרח הממוצע, אלא במובן שהיא ניסתה להביא להשגת הכלל את כל "הסתורות התרבותיות", שקודם לכן היו בגנות השגה רק לבעלי זכויות היתר.

יצירת נגישות דמוקרטית במקרה של ישראל היתה אולי קשה יותר לביצוע מאשר במקרה של בריטניה. בעוד שבבריטניה לא הובאו בחשבון ההבדלים במשאבים התרבותיים של מעמדות שונים (קרדיף וסקנל, 1987), במקרה הישראלי היה צורך להביא בחשבון לא רק מעמד והשכלה אלא גם מגוון תרבותי רחב הרבה יותר, כולל דרגות שונות של שליטה בעברית, ושל מרחק מהמורשת התרבותית האירופית שנספגה בתרבות הישראלית. הדימוי המובן מאליו של ישראל כ"דמוקרטיה מערבית" (הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון) מתעלם מכך שזוהי מדינה שרוב אוכלוסייתה הוא דור שני או שלישי של עולים פליטים מאסיה ואפריקה, שהיה עליהם לבנות מחדש את חייהם, וללמוד שפה חדשה, ובעת ובעונה אחת להצדיק את הציפייה שיתחילו להעריך את מוצרט.

ללא קשר עם השאלה עד כמה היתה המטרה של הנחלת עושר תרבותי הגמוני או שאפתנית מדי – נראה לנו שללא ספק נתפשה או כחשובה. מה שאבד לחוקרים בני תקופתנו, בסופו הפוסט מודרני והרב תרבותי של המילניום, היא האמונה (או האומץ) המאפשרת להחליט אלה מנכסי התרבות מעשירים מטבעם וחשוב לעשותם נגישים לכל מי ששותף לחברה. היחסיות, שהתחזקה כתוצאה מהתפתחות לימודי התרבות (קרן, 1998), שיתקה את יכולתנו לשפוט, ושירתה שלא ברצונה את התקשורת המסחרית מאחר שיצרה קושי לתבוע את שיפור איכות השידורים.

מה מקדם פלורליזם דיאלוגי?

מעבר לדרכים השונות בהן ניתן לפרש "השתתפות דמוקרטית", יש להתייחס לסוגיה השלישית שהעליתי – האם המשמעות של השתתפות היא בהכרח השתתפות דמוקרטית? הפרשנות לפיה ריבוי קולות מביא ליצירת דיאלוג, מבוססת על הנחה שהקבוצות השונות בחברה מקבלות את כללי המשחק, ויש להן עניין להקשיב לאחרים ולתרום לתרבות המשותפת. אך יש להביא בחשבון שישנן קבוצות המופיעות בזירה הלאומית כדי לעשות נפשות למותג הספציפי שלהן ליהודן – דתות פונדמנטליסטיות, למשל. הופעתן של קבוצות כאלו בזירה הלאומית מחזקת את הלגיטימיות שלהן בעיני חבריהן, ובעיני מצטרפים בכוח שהן מנסות לגייס.

ההנחה שמתן קול לקבוצות שוליות לא תמיד תצדיק את הציפיות שהקבוצות הללו יתחילו להאזין אחת לשנייה ניתנת להבנה על ידי הרחבת

הסכימה של כ"ץ (גרוס, 1998) לפיה קבוצות מיעוט יכולות לדבר אל עצמן (למשל, חרדים בבית הכנסת שלהם), על עצמן (על תכני פרשת השבוע), בעצמן (הרב הדרשן שייך לקהילה), או שהן יכולות להציג את עצמן לשאר החברה (על קבוצת המיעוט, על ידי קבוצת המיעוט, אל שאר החברה) כדי להביא ליתר הבנה כלפי הקבוצה ולתרום יסודות מתרבות הקבוצה למאמץ הכללי.

אלא שהסכימה הזאת איננה מכסה את האפשרות שקבוצת המיעוט מדברת אל הרוב כדי להפיק רווחים בשביל עצמה. במקרה כזה ההשתתפות הופכת למאבק על עקרונות של סובלנות הדדית שרבי-תרבותיות מאפשרת, ומובילה למלחמת תרבות במקום לדו-שיח. תרומתה של אינטראקציה כזאת גורמת לפיצולו של הציבור ליריבים ולמגויסים פוטנציאליים.

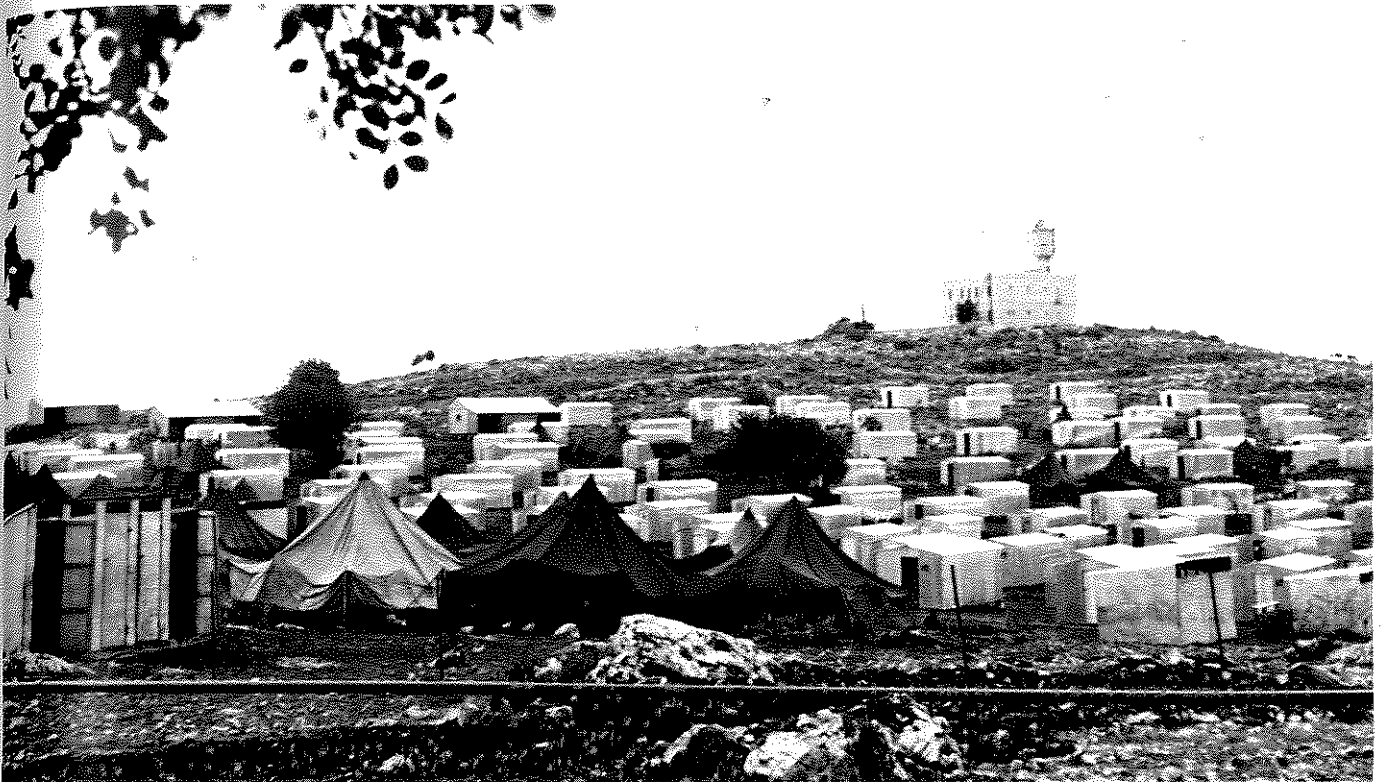
בחברה המושתתת על רוב גדול דיו, התומך בעקרונות הדמוקרטיים, מתן קול לקבוצות אבסולוטיסטיות אינו מהווה איום על החברה. אך ישראל מצויה במצב הפרדוקסלי שבו קבוצות מתבדלות נאבקות נגד המערכת הדמוקרטית החילונית, מלוות בסיסמאות על לחימה באליטות השולטות, כאשר האליטות הללו כבר איבדו את כוחן הפוליטי והופכות במהירות למיעוט מספרי. מצב זה יוצר תחרות צמודה בין קבוצות לוחמניות המטיפות לביטול העקרונות של שוויון ודמוקרטיה לבין הישראלים האינדיווידואליים, ולפיכך אף פחות מאורגנים, החסרים את להטם של המתאגרים. בהתחשב עם הדמוגרפיה המשתנה, הפועלת לטובת הקבוצות המיליטנטיות, תחרות זו יכולה להסתים בהעלמה של החברה הפלורליסטית, ובזאת אנו חוזרים אל הדילמה הידועה הקושי של חברות דמוקרטיות להגן על עצמן נגד רטרוריקה אנטי דמוקרטית. זהו הפן האפל של "השתתפות", המשרת כתזכורת נגד תפישה במונחים הלוקים בפשטנות יתר, כאילו היא רק דרך ליצירת פלורליזם.

לאחר שהצבעתי על הבעייתיות הטמונה בציפייה שניתן להחזיק ב"לכידות לאומית" (בדרך משופרת, פחות הגמונית) באמצעות הנהגת "מגוון של קולות", אדגים זאת ביתר פירוט על ידי התבוננות בחברה ובתקשורת בישראל בתקופת המנופול של הרדיו, בתקופת המנופול של הטלוויזיה ובתקופת הריבוי של ערוצים מסחריים.

ימי הרדיו

כילדה בירושלים בשנות ה-50 ביילתי שעות בהאזנה לקולות שבקעו ממקלט הרדיו שלנו – רהיט עץ מטיבי שיובא מגרמניה שהיה ממוקם במרכז חדר המגורים. כמאוינה נלהבת של "פינת הילד", התוודעתי לכורים בריטיים, לילדים ברוסיה שלפני המהפכה, לעבדים ואדוניהם במדינות הדרום בארצות הברית, ולגיבורים צעירים מקומיים שסייעו לסלק את הבריטים, שתיפקדו כמארחיהם של פליטים מבוהלים וחסרי כל מאירופה, וחשפו אוצרות עתיקים באדמת הארץ. אני זוכרת את המתח שעורר קולו של משה חובב, שדרך הרדיו חמור הקול, שיוחד לטקסים ולרגעי משבר, כאשר קרא את החדשות, את הדמעות בעיני אבי כאשר הוכרז על לכידתו של אדולף אייכמן, את הפניקה שהתעוררה בעקבות "גמגומו" של ראש הממשלה לוי אשכול בימים שקדמו למלחמת ששת הימים – המלחמה האחרונה שבה הרדיו לבדו היה אחראי לנו האזרחים. ולמרות שהפסדתי את השידור החי של ההצבעה במליאת האומות המאוחדות ב-29 בנובמבר 1947, אירוע המדיה המרגש ביותר בהיסטוריה של

המדינה הרגע הרדיו הישוב ר ישראל יצירת מ הללו היו ותוכן ל לחברה בתקופו וטיפח מסורת ובהכלל בענייני והפיק הלאום דיבר א חלק ב עצמו ל את



מעברה אחת מרבות – פרוד שליד צפת. השנה 1950, הרדיו שידר בשפות רבות, במיוחד לעולים

(מלחמת יום כיפור, מלחמת המפרץ) ערוצי הרדיו (קול ישראל וגל"ץ) מתאחדים לערוץ אחד, גם מסיבות סמליות וגם במטרה למצות את הפוטנציאל של דיווח מקצועי. למרות שבתקופות כאלה (גם במשברים פחות חמורים) הכתבים נקרעים בין תפקידם כאורחים ותפקידם המקצועי, הדיווח בדרך כלל הוכיח את עצמו כאמין (ליבס, 1997). רדיו בעת מלחמה אף ממלא פונקציות לא עתונאיות כמו תוכניות יעוץ אינטראקטיביות, ד"שים מחיילים למשפחותיהם, ואפילו שידורי דומיה בלילה לאורחים הישנים, המאפשרים שידור של אזעקה בזמן של מתקפת טילים, שיטה שהומצאה בתקופת מלחמת המפרץ. במלחמה הרדיו הוא המדיום הסמכותי ביותר, מה שבתקופת שלום היינו מכנים הגמוני.

המצאת "תרבות ישראלית"

בשנותיו הראשונות, הרדיו היה עסוק במטרה מלאה בעדכון והגדרה של עברית קנונית, בהמצאה וטיפוח של "תרבות ישראלית", ובעת ובעונה אחת, בהכנסת העולים החדשים לתוך השפה והתרבות. דרכו של הרדיו במילוי המשימות הללו התעצבה בשנות העצמאות הראשונות, כשהמדינה קלטה יותר ממספר כפול של תושביה המקוריים. העולים מצפון אפריקה, מעירק ומתימן, הצטרפו לעולים ממזרח אירופה, שעברו את חמנות הריכוז והתגוררו במעברות ובמגורים ארעיים. המאמץ לקלוט עלייה זו לתוך חברה שבעצמה עוד לא התגבשה היה אדיר, וכנראה נדון לכישלון מלכתחילה.

התבוננות בלוח המשדרים ביום אחד בשנות ה-50 מראה את הארגון ההיררכי של שידורי הרדיו לקבוצות הלאומיות, הדתיות, העדתיות והתרבותיות השונות שחיו ב־20,000 הקמ"ר שהיוו את שטחה של ישראל "קול ישראל" שידר בשני ערוצים – האחד כלל לאומי, והשני לקבוצות העולים במגוון שפות. ערוץ זה שידר בצרפתית (הצעות לאתרים שכדאי לבקר בהם, דרמה שבועית, חדשות), ברומנית (חדשות, ד"שים מישראל לחו"ל), בהונגרית (חדשות, ד"שים), בספניולית ("עם העורך" שיתה עם המאזינים, במקום העבודה), בפולנית (חדשות), במוגרבית ("הממשלה בישראל", שיחה, חדשות), וחדשות באנגלית. אותו ערוץ שידר גם שיעורים בעברית, ו"חדשות בעברית קלה" כצעד ראשון לכניסה לחברה הוותיקה במונחים של הגדרותינו הקודמות, ערוץ זה שידר אל קבוצת המיעוט, על ידי קבוצת הרוב, על קבוצת הרוב. תוכנית מורחבת בערבית, למיעוט הערבי בישראל, ותוכנית "מיוחדת לעדות הנוצריות" של מוסיקה כנסייתית הכירה בלגיטימיות של קהילות נפרדות שאינן מטרות לשילוב בחברה אך מוכרות כראויות לטיפוח בשפה ובתרבות המיוחדים להן.

הערוץ המרכזי, הכללי, החל לשרד ב־5.30 בבוקר עם קריאת פסוקי תהילים וברכת "מה טובו אוהליך ישראל" וסיים את השידור ב־11 בלילה עם "התקווה", מה שמדגים כיצד הרטוריקה הדתית מושרשת בישראל המודרנית החילונית, וקושרת בין השתיים בדרך שאינה מאפשרת הפרדה (קימרינג, 1998). בטיול ל"ישראליות" ולניסיון המודע (לעצמו) להשרשת התרבות הוא

ניתן ל...
גיבורים
בתוכנית
ובהקדו
כהלל
בגד המ
מוסיקו
ופרקי
ואיפש
המיעו
שידור
מלחיני
סופרים
התבו
חוקה ש
תוכניות
שהשדר
את חוב
תרומה
הישרא
(כושלי
שנחשב

להיוח
כמי שה
ללב ה
שבהם
המדינה
בנובמ
ומדינה
פניהם
לפניהם
האחד
הודות
ב-20
לתחום
האירונ
המדינה
הטוב.
בשידור
מלחמת
נבע ל
עוד תי
יכולים

הרחבות ואת המטוסים מבצעים אקרובטיקה באוויר. מתוך ארבע הפונקציות של התקשורת בחגים שכ"ץ (1998) מציע, נראה ששידורי הרדיו ביום העצמאות סיפקו את הפונקציה של הכנסת המאזינים לתוך החוויה (אולי אפילו יצרו חוויה עם עוצמה רבה יותר מאשר החוויה בשטח מאחר שהפעילו את הדמיון, וגם משום שאולי גרמו למאזינים להשתתף באופן אקטיבי יותר ממה שהיו חווים אילו היו צופים במצעד בטלוויזיה). הרדיו אף השלים את התג על ידי קישוטו בתוכניות דוקומנטריות, בתסכיתים, ובשירתן של מקהלות ישראליות. יחד עם זאת, הרדיו לא ניסה להחליף את האירוע. בימים המוקדמים הם לא היתה זו אופציה מאחר שאנשים עוד חשו שהם רוצים לחלוק את התלהבותם עם אחרים, ויצאו מהבית להתערב בהמונים ולרקוד ברחובות, ולהלחם על מקום שממנו ניתן יהיה לחזות במצעד בשעות הצהריים החמות. מאובקת, ואולי גם לא נוחה, זו היתה החוויה האמיתית.

כניסת הטלוויזיה הממלכתית

הטלוויזיה ניכסה לעצמה את התפקיד המלכד של הרדיו רק ב־1968. כפי שמדוות מנהלה הראשון, הטלוויזיה הופיעה דרך הדלת האחורית, ומכל הסיבות הלא נכונות (כ"ץ, 1971). מה הביא את המנהיגות הישראלית להימנע מלהכניס את הטלוויזיה במשך 20 שנה, ומה הביא אותה לשנות את דעתה? לפי כ"ץ, ההתנגדות נבעה מהחשש שהטלוויזיה תערער את הניסיון החדש את התרבות העברית, תתחורר תחת קריאת ספרים, תביא לאמריקניזציה, לפרסונליזציה של הפוליטיקה, וגם (לטענת המנהיגים הדתיים) לחילון. במשך 20 שנה לא היו הנימוקים בעד טלוויזיה שהצביעו על יעילותה בבניית יחד לאומי וחברתי חזקים דיים כדי להתגבר על ההתנגדות.

מה שלבסוף היטה את הכף לטובת הטלוויזיה, כמו במקרה של הרדיו, היה מה שהאליטה הפוליטית תפשה כצורך ביטחוני מיידי. זה היה החשש, לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים, שהפליסטינים בשטחים שנכבשו יהיו נתונים רק להשפעת תחנות טלוויזיה ממדינות ערב, שהביא להכנסתה של הטלוויזיה (יש משום אירוניה בכך שסיבה דומה – הבטחת השלטון באמצעות הפעלת לחץ מצד הקהילה היהודית – הביאה את הבריטים להקים את "קול ירושלים").

אמנם שידורי הטלוויזיה, כמו שידורי הרדיו בשעתם, הופעלו מסיבות פוליטיות, אך היו אלו סיבות הפוכות לסיבות שהביאו לייסוד הרדיו. בעוד שהטלוויזיה בימיה הראשונים מגלמת את התקווה הנאיבית של מניעת תנועה מהפכנית (בשטחים), הרדיו בזמנו, מנקודת המבט של מנהיגי היישוב, הוקם כקולה של תנועה מהפכנית. אבל הריאליזם גבר, וכאשר הטלוויזיה החלה לשרר באופן קבוע (ב־1968) נזנחה העמדת הפנים שהשידורים מכוונים לשטחים, והטלוויזיה תפשה את מקומה לצד הרדיו במסגרת חוקית חדשה של רשות שידור ממלכתית (שראשיתה ב־1965). החוק מצביע על אמונת המחוקקים בכוחה של התקשורת, כמו גם באפשרות לפשר בין "ליכודות לאומית" ו"רב תרבותיות". לפיכך, על פי החוק, התקשורת הציבורית אמורה "לשקף את חיי המדינה, מאבקה והישגיה", לטפח אורחות טובה, לחזק את הקשרים עם המורשת היהודית, לשקף את התרבויות של כל "שבטי הלאום" מהארצות השונות, להרחיב את הידע, לשקף את חייהם של יהודי

ניתן למצוא בשידורי הרדיו בהוראת "עברית של יום יום", בהרצאות על גיבורים מקומיים, בלימוד שירים עבריים (תחת הכותרת, "שירו שיר חדש"), בתוכניות "כבקשתך" לשירים עבריים, ב"ביקורים" באתרי התיישבות, ובהקדשת שעת שידור בולטת לתוכניות לילדים ונוער. כחלק של הפסיפס של תוכניות שרובן היו קצרות מאוד (כ־5 או 10 דקות), בצד המאמץ לגבש שפה ותרבות משותפים, הרדיו שידר גם תוכניות כמו "מוסיקה מזרחית" (לעתים במתכונת של בקשות מאזינים), קריאות מהתנ"ך ופרקי חזנות, ובכך נתן ביטוי לתרבויות שנתפשו כשייכות למיעוטים, ואיפשר לתרבויות אלה להציג את עצמן לרוב המאזינים (על ועל ידי המיעוט, שבביל הרוב). אך רובן של שעות השידור בפריים טיים, ובימי שידור יוקרתיים כמו שבת ותג, הוקדשו למוסיקה קלסית (עם ניסיון לכלול מלחינים ישראלים, במיוחד בחגים) ולתוכניות דרמה וספרות (שבהן הופיעו סופרים ואנשי אקדמיה, שדנו בין השאר, בספרות רוסית או צרפתית).

התכונות בלוח השידורים תומכת אם כן בטענה שקיימת תפישה היררכית חזקה של ביטויים תרבותיים שהרדיו מנסה להעניק לה במה. למרות זאת, תוכניות כמו "מוסיקה מזרחית" או "תוכנית לעולי תימן" מעידות על כך שהשרדים לא עסקו רק ב"שילוב" המוני העולים בתרבות הכלל אלא מילאו את חובתם במתן ביטוי לתרבויות "עדתיות" של קבוצות שונות, שראו בהן תרומה לדיאלוג חברתי ("פלורליסטי"). יתרה מזו, רוב כוכבי השירים הישראליים היו זמרות תימניות ששירתן לעתים קרובות ביטאה ניסיון (כושל?) של מלחינים מזרח ארופאיים ליצור מוסיקה "מזרחית" בסגנון שנחשב הולם לפסיפס של הארץ החדשה.

להיות עד להיסטוריה בהתהוותה

כמי שהקדים את הטלוויזיה בייצוג חגים דתיים וחילוניים, ובהבאת מאזינים ללב ההתרחשות באירועים טקטיים, יזכרו ימי הגדולים של הרדיו כאלה שבהם הכניס הביתה, בשידור חי, את שני האירועים המכוננים בתולדות המדינה. הראשון הוא השידור הישיר של החלטת האומות המאוחדות (29 בנובמבר 1947) על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות – מדינה יהודית ומדינה ערבית. ביומן קולנוע, שלכד את הרגע הנכסף מצד המאזינים, נראים פניהם המתוחים של ישראלים לעתיד, צמודים למקלטי הרדיו, רושמים לפנייהם את קולות ה"כן" וה"לא", ולבסוף, כשנשמעת ההחלטה, נופלים האחד בזרועות השני. ההודמנות הנוספת השנייה שהישראלים השתתפו בה חודות לרדיו היא הכרזת דוד בן גוריון על הקמת המדינה.

ב־20 השנים הראשונות של ישראל, כאשר הטלוויזיה נשמרה מחוץ לתחום, המצעד הצבאי היה נקודת השיא בחגיגות יום העצמאות; למרבה האירוניה, כאשר הופיע לבסוף המדיום המתאים להציג את עוצמתה של המדינה, המצעדים כבר יצאו מהאופנה, והחלו להיתפש כוולגריים במקרה הטוב. לטלוויזיה ניתנה ההזדמנות להראות את המצעד (שלפני האחרון) בשידור החי הראשון בתולדותיה, חודשים מספר לאחר הקמתה, כשנה לאחר מלחמת ששת הימים. מאוחר יותר, יום העצמאות עבר לחיק הטבע, ואחר כך נכנע לחלופות שהציעה הטלוויזיה (כ"ץ, 1998). אולם בשנים שהישראלים עוד תיפקדו כקולקטיב היה זה הרדיו לבדו שהציג את המצעד למי שלא היו יכולים להיות שם, והביא לכך שגם הם יראו את הטנקים מתגלגלים לאורך



ז הארץ
העדתי
ל ישראל
לקבוצות
ש שכדאי
מישראל
שיחה עם
הממשלה
שיעורים
הוותיקה
על ידי
ס הערבי
ית הכירה
מוכרות
ת פסוקי
לילה עם
מודרנית
ימרינג
זות הואה

הגולה, לקדם את התרבות הישראלית והעברית, לשדר בערבית כדי לשרת את האוכלוסיה הדוברת ערבית, וכדי לקדם את השלום עם המדינות השכנות, לשדר ליהודים בחו"ל, לספק זירה לדעות ולנקודות המבט השונות בציבור, ולשדר מידע אמין. ראוי לשים לב שהדת ממוסגרת במונחים של "מורשת יהודית" ו"ערכים" ולפיכך איננה נתפשת כאיום.

הסדר ההיררכי המשתמע מהאיזכור בסדר יורד של הדת היהודית, התרבות ה"שבטית" והתרבות הערבית בולט לעין. ראשית, על השידור לפעול "לחיווק הקשרים" עם המורשת היהודית, כלומר לפעול לאימוץ של ערכי המסורת הדתית על ידי הרוב הציוני. שנית, על השידור "לשקף" את התרבויות של "כל שבטי הלאום" כדי לספק הכרה וסטטוס למיעוטים בתברה הרחבה. אל ערביי ישראל, האחרונים ברשימה, יש לשדר בשפתם שלהם אך הם אינם נכללים בתרבות ה"שבטית" שיש לשקף לתועלתה של החברה כולה, או להעלאת קרנו של המיעוט.

הציפיות הגבוהות מהטלוויזיה, ומרכזיותה בעיני הציבור, גרמו לכך שהביקורת עליה והמחלוקת סביבה היתה חמורה בהרבה מזו שכוונה אל הרדיו. הרדיו, שקדם למדינה, היה בשטח מההתחלה, ונראה מאיים פחות; הטלוויזיה אף פעם לא נתפשה כמובנת מאליה. הוויכוח שהחל שנים לפני הקמתה נמשך כל שנות פעילותה. היא היתה, ועודנה, מותקפת על שהיא הולכת בעקבות הקו הממשלתי, כתבייה מותקפים כ"מאפיה שמאלנית", היא הותקפה, ועודנה מותקפת, על כך שהיא משדרת מוסיקה ותרבות מערבית בלבד, ואיננה מעניקה די מקום למסורת היהודית. בנוסף, התקיים, וממשיך להתקיים, ויכוח על היתרונות והחסרונות של ריבוי ערוצים. אגב, הרדיו יצא נשכר מהעובדה שהטלוויזיה משכה אליה את כל האש, ונעשה חופשי יותר ללכת לכיוונים יותר תתרגיים מבלי לשלם מחיר גבוה מדי.

מדוע נעשתה הטלוויזיה מוקד לוויכוח מר כול כך? ראשית, בגלל כוחה המופלא לקחת את הצופים למקומות אחרים, ולערוך להם הכרות אינטימית עם דמויות אמיתיות וסיפוריות, כאילו היו איתם באותו חדר. שנית, עד להופעתה המאוחרת הספיקו כולם – מהמנהיגות הפוליטית של הרוב עד לקבוצות המיעוט התרבותיות והדתיות – להפוך למתוחכמים לגבי מרכזיותה החברתית ולגבי אופני השימוש בה. לפיכך נעשתה מיד מוקד למלחמות תרבות. דוגמה ידועה היא המאבק על שידורים בשבת שהתחיל במחאות של המפלגות הדתיות, הוכרע על ידי פנייה של אורה לבג"ץ, ונתפש כניצחון לרוב החילוני. דוגמה נוספת היא מחאתם של זמרים "מזרחיים", בתחילת שנות ה-70, נגד מה שהם כינו כאפליה נגדם במצעד הפזמונים של הטלוויזיה, שמקורה לדעתם ב"אפליה גזענית" של המפיקים. הסימנים לכך שקבוצות תרבותיות חשו את עצמן מנודות מהמרחב התרבותי הכללי נראו או כשוליים. בשביל רוב האנשים הטלוויזיה בכל זאת סיפקה זירת מפגש במובן שהצפייה היתה מלווה בידיעה שישאראלים אחרים צופים גם הם. כוחה של הטלוויזיה לאחד היה בולט במיוחד באירועים טקסיים, ובשגרת היום יום, בטקס של החדשות.

הסמל לכוחה של טלוויזיה ציבורית לאחד את האומה היתה מהדורת חדשות הפריים טיים (ויליאמס, 1974), עם צפייה קבועה של כ-70% של הישראלים. צפייה בהחדשות נתפשה כתובה במובן שהיתה תנאי מוקדם להשתתפות בשיחה למחרת. יחד עם זאת, למרות שסיפקה סדר יום משותף לדיון, לא

היתה לטלוויזיה השפעה על עמדות פוליטיות, שכן החלוקה השווה של החברה מ-1977 והלאה ל"יונים" ו"ניצים" (ביחס לסיכסוך הישראלי ערבי) נותרה בעינה (ליבס, 1997). גם מחקרם של כ"ץ ועמיתיו (1997) מראה שמרכזיותן של החדשות נותרה בעינה עד תחילת שנות ה-90, כשהישראלים עוד תפשו את הטלוויזיה כמדיום המשרת את הצורך להיות בעניינים יותר מאשר לברור הרדיו, על המיידיות והנגישות המאפיינות אותו, המשיך למלא את תפקיד הקולקטיביים בעתות מלחמה באמצעות גיוס יחידות המילואים, דיווח מהחזית, שידור הוראות לעורף, שמירה על המוראל, ומאבק בשמועות. היותו זו מלחמה (ששת הימים) שהביאה למיסוד "קו פתוח" פופולרי, המשדר דיווחים של דיווחים, פרשנות ומוסיקה, ומוכן תמידית לחדשות (כדוגמת משדור ה-BREAKING NEWS של CNN). בין המלחמות, נפילתו של הרדיו ממעמד הדומיננטי בתקופת הטלוויזיה הביא לפיצולו לערוצים שונים, שמיצו את הפוטנציאל שלו לאינטימיות, חוסר רשמיות, ואינטראקטיביות.

פרדוקסלית, בעידן המונופול של ערוץ אחד, היה בכוחה של הטלוויזיה להביא ללכידות גם באמצעות צפייה בתוכניות דוגמת "דאלאס" (ליבס וכ"ץ, 1993). בעוד שסדרות הדרמה בפריים טיים היו בעיקר אמריקניות, הצפייה היתה קולקטיבית גם במובן שהצופים היו מודעים לכך שכל האחרים שותפים לה, וגם במובן שהיא התרחשה בהקשר החברתי והאינטראקטיבי של המשפחה. כך הפכה מוסריותה של סו אלן לנושא לדיון לאומי, שגדון באותו מידה של אינטנסיביות כמו היתרונות והחסרונות של נסיגה מהשטחים "דאלאס" שימשה אתר לדיון על ערכיו של הצופה מול אלה של הרמיות, או של המפיקים. מחקר על פיענוח הסידרה בקהילות תרבותיות שונות מראה שקבוצות עדתיות מסוימות הגדירו את זהותן באופן יחודי, יותר במונחים של דת ו/או עדתיות מאשר במונחים אינדיווידואליים או במונחים של הזהות לאומית. לפיכך, בעוד שהחדשות תרמו ללכידות לאומית (מול שאר העולם "דאלאס" ותוכניות דומות תרמו אולי ללכידות סביב זהות תרבותית ספציפית, המבחינה את הקבוצה לא רק מהאמריקנים הקפיטליסטים וההומורניים על המסך אלא גם משאר החברה הישראלית, כתברה מערבית ולא-מסורתית.

הרגעים המרוממים ביותר רגשית, שבהם הצופים חשו שהם חלק מישויות קולקטיביות, היו אירועי המדיה, כשהטלוויזיה הביאה את עשיית ההיסטוריה הביתה (דיון וכ"ץ, 1992). להוציא אירועים כמו חילוץ חטופי אנטבה ונחיתתו של שרנסקי בישראל, ואירועים פחותים בחשיבותם כמו זכייה באליפות כדורגל, או בתחרות האירוויזיון, היו כמעט כל אירועי המדיה נקודות שאינן נרטיבי הקשה של הסכסוך הישראלי ערבי. אירוע טרנספורמטיבי במלואו מובן המלה היה ביקורו של נשיא מצרים סאדאת בירושלים בנובמבר 1977. שפתח את שלב המשא ומתן לשלום עם מצרים. היה זה האירוע שהדגים כיצד מנהיגים מסוגלים לעשות שימוש בכוחה של הטלוויזיה לפנות ישירות אל הציבור מעל ראשי הפרלמנטים והממסד הפוליטי, ולדלג על המוסדות המתוכנים בשני הצדדים. סאדאת, שחש את שאיפתם של הישראלים לשלום, ידע לעשות זאת, והעניק לטלוויזיה את רגעיה הגדולים. רגעים אחרים היו פחות מושלמים (ליבס וכ"ץ, 1997). חתימת חוזה השלום עם ירדן היתה פחות דרמטית (מאחר שהסכם זה פקטו היה קיים קודם לכן), החתימה על הסכם אוסלו עם אש"ף יותר אמביוולנטית בשביל המנהיגים משני הצדדים.



מצעד צה"ל בתל-אביב, 1965. המצעדים ריכוז, מדי שנה, מאות אלפי צופים נלהבים, והועברו בשידור ישיר ברדיו, ואחר כך בטלוויזיה

דווקא בגלל הצורך של הטלוויזיה להגיב על רגשות הצופים באמצעות הפקה ניאו פופוליסטית. מאחר ואלה הם הרגעים בהם הציבור תווד לערוצים הלאומיים, הטלוויזיה מתפשטת אחר שיער לעזאזל שעליו ניתן יהיה להטיל את האשמה, היא מאמצת עמדות פשטניות, מאבדת את ההקשר הפוליטי, ויחד עם זה, מרגיזה חלקים גדולים של הציבור (ליבס, 1998). הכניעה למצב הרוח הפופוליסטי קשורה פחות לשיקולים עתונאיים, או לתמיכות הפוליטיות של העורכים, ויותר ליכולות הטכנולוגיות החדשות, ולדרישות של התחרות המסחרית הקשה שבדרך הטבע משפיעה גם על השידור הציבורי.

עידן ריבוי הערוצים בטלוויזיה

התנפצות המונופול של הטלוויזיה הציבורית במעבר דרסטי למציאות של ריבוי ערוצי כבלים, לוויין ותחנה מסחרית קרקעית נוספת, בתחילת שנות ה-90, העביר את הדגש מחדשות ואקטואליה לבידור קל. תוכניות אירוח, שהחליפו את החדשות כמרחב הציבורי בפריים טיים (ליבס, 1999), שוקעות במהירות לסנסציות, סקנדלים, סלבריטאים ופרובוקציות. בסופן של שנות ה-90 התוכניות הללו משילות מעצמן את היומרה לדון בסוגיות ציבוריות. הפורמולה של בחירת המשתתפים בתוכניות אירוח ב-1998 היא סלבריטאי, זמר, בהורות ובחורים יפים ("הורמונים" בעגה של התעשייה). למרבה האירוניה, תוספת של מהדורת חדשות מתחרה רק הורידה את הצפייה בשתי התוכניות גם יחד לפחות ממה שזכו החדשות בעידן הערוץ היחיד;

והלווייתו של רבין הרבה יותר כואבת. אך גם אלה היו רגעים בהם הטלוויזיה עשתה את האזרחים הישראלים למשתתפים, לעדים, לעתים לשופטים, של אירועים מרכזיים בהיסטוריה של המדינה.

הטלוויזיה אף המציאה את האירועים הטקסיים שלה עצמה. כך, למשל, חגיגת הבחירות הפותחת ב"סקרי הטלוויזיה" המנבאים את התוצאות, וממשיכה בשידור כדי להוכיח (עם זרימת תוצאות האמת) שהן נכונות; העימותים של המועמדים לראשות הממשלה, שבהם הצופים ממלאים את תפקיד השופטים, ומרתוני ההתרמות. כל אלה הם רק דוגמאות ישראליות של מה שהטלוויזיה עושה גם במקומות אחרים.

ואנר נוסף של שידור חי, שאינו מתוכנן מראש המביא את כולם אל המרקע לצפות בחדשות בעת התרחשותן, תפס אולי את מקומם של הטקסים של שנות ה-80. "מרתונים של אסונות" הפכו להיות הפורמט הקבוע לדיווח על טראומות לאומיות בשנות ה-90, בעידן בו הערוץ הציבורי איבד את המונופול לטובת ערוץ מסחרי מתחרה, ערוצי כבלים ולוויינים. השידורים הללו נערכו לאחר אירועי חדשות דרמטיים, בעיקר מתקפות של מחבלים, אך גם רצח רבין, והמיני-מלחמה עם הפלסטינים בעקבות פתיחת מנהרת הכותל בספטמבר 1996. בעקבות התרחשויות מסוג זה, הטלוויזיה מפסיקה את השידורים המתוכננים ומותירה את המרקע פנוי לשידור המרתוני של האסון שנמשך הרבה מעבר לערכו החדשותי. בעוד שהשידורים האלה נראים כאילו הם מלכדים את הציבור, הם מתפתחים לעתים לאירועים מפלגים

חברה
ותרה
זיותו
זפשו
'בדה
רכים
דיווח
היתה
'רצה
שדרי
עמדו
'ו את

וויזיה
'ליבס
גיות,
וחרים
בי של
אותה
זחים
ת, או
מראה
ונחים
זהות
עולם
נותה
סטים
'רכיה

וישוח
שריה
זיתו
ליפות
ז שא
מלוא
1977,
כיצד
ת אל
וסדוח
שלוט
ים היו
פוח
הסכם
רדיה

המערך לוחץ על המפד"ל: אם אין קואליציה בת"א – יש טלוויזיה בשבת

צמרת משרד המשפטים דנה הבוקר בפרשת היתר שידורי הטלוויזיה בשבת

שרי המערך ומפד"ל עושים מאמצים אחרונים למנוע שידורי טלוויזיה הערב

שלוש כותרות משלהי 1969 בעניין שידורי הטלוויזיה בשבת. הממשלה עשתה ככל יכולתה למנועם

ה"מתוייבות" לצפות בחדשות שהיתה לישראלים בתקופת הערוץ היחיד אבדה. חוק "השמיים הפתוחים" שכבר עבר בכנסת יפתח את ישראל למאות ערוצים נוספים, וישלים את המעבר של הטלוויזיה ממדיום שהביא למעורבות הישראלים בסדר היום הפוליטי והחברתי לתחנת וידאו המציעה בידור וזל, כשכל אחד מהערוצים מחפש מספר מקסימלי של צופים.

ניתן להצביע על שתי מגמות חברתיות מרכזיות בישראל של שני העשורים האחרונים, הגורמות למעבר זה בכך שהן מושכות הרחק מתחושת מתוייבות לכלל לשני כיוונים מגוגדים. אחת היא התנועה בתוך הורם המרכזי לכיוון של אינדיבידואליזם, והשנייה היא התנועה של התרדים ותרבויות העולים להתבדלות, ובמקרים מסוימים, אף לניסיון פעיל ליצור חלופה לתרבות ההגמונית. הטלוויזיה איננה יכולה להיות הסיבה למגמות אלה, אך נראה שהדינמיקה של האינטראקציה שלה עם הקבוצות השונות בחברה תורמת להן ביותר מדרך אחת.

טלוויזיה ואינדיבידואליזם

התווזה בחברה הישראלית מנורמות קולקטיביסטיות בעיקרן מתבטאת בלגיטימיות החדשה של ערכים הונויסטים, שעיקרם בעיסוק יותר בהווה ופחות בעתיד, ויותר בדאגה לפרט מאשר לחברה ולמדינה. כ"ץ ועמיתיו טוענים שהטלוויזיה, בתקופת המונופול, האטה דווקא את התהליך, בכך שסיפקה את סדר היום המשותף לחברה כולה. אך במישור עמוק יותר, מספר היבטים של המסר (הפטריוטיזם, המתח הנמשך), ושל המדיום (פיצול הקהל, פרסונליזציה של הסוגיות) היו אולי מעין בומרנג, ופעלו בכיוון ההפוך.

אי אפשר להתעלם מהשפעת הטלוויזיה על התתירה תחת היסודות הפוליטיים המסורתיים (מפלגות, אסיפות בכיכר העיר), בדילוג מעליהם באמצעות הצנחת המנהיגים ישר לתוך חדר המגורים של הצופים. בעוד שסוג חדש זה של מעורבות מאפשר נגישות לקבוצות הלשות הוא גם תורם לפסיוויזציה של הציבור (לורסלד ומרטון, 1948) בכך שהמעורבות הפוליטית נותרת בחדר המגורים, ואיננה מזינה את המרחב הציבורי שמהוץ לו. בסופו של דבר הטלוויזיה יוצרת תחושה של חוסר השפעה ואדישות, ומחזקת את האינדיבידואליזם. האפקט המדובר של הפוליטיקה האישית,

תרם לחוק הבחירות הישירות, ולהחלפת ההבדלים האידיאולוגיים בין המועמדים (ליבס ופרי, 1997). כך, הששות בני הדור הראשון של המנהיגות הפוליטית הוכחו כצודקות בטווח הארוך. השילוב של התפתחות טכנולוגיות התקשורת והפוטנציאל הכלכלי שלהן הוכיח את עצמו כחוק יותר מכוונותיהם של המייסדים.

באקלים הפוליטי של שנות ה-90, המציאות החדשה של תקשורת מפוצלת, עם אוריינטציה בידורית, מונעת דיון פוליטי

רציני, בכך שהיא מספקת לישראלים הנאות מציצניות של בחירה בין "רוק לייק" ו"הסירי את הביקיני". כדי להשלים את המלאכה, הכריז מנכ"ל הערוץ הציבורי בהיכנסו לתפקידו שהציבור עייף מפוליטיקה, והחל לפעול בהתאם במקביל, תהליך דחיקתו של התפקיד הציבורי של התקשורת לשוליים נמשך באמצעות הקמת עוד ערוץ מסחרי, כלל ארצי, שיתחרה בחברות הקיימות, כך שהללו לא יוכלו עוד להרשות לעצמן את תוכניות האיכות הקיימות, כולל מהדורת חדשות טובה, ומספר סדרות דרמה ותוכניות דוקומנטריות מקוריות.

טלוויזיה ותרבויות נפרדות

המגמה השנייה של התרחקות מלכידות לאומית, שהתפתחה לאיום משמ להגמוניה של ה"ישראליות", היא עלייתן של מספר תרבויות נגד, שהזוכה לעיל – הדתיים הלאומיים, המזרחיים שפנו לעבר תנועת ש"ס, העולים מרוסיה וערביי ישראל הפועלות לשינוי התרבות הדומיננטית. מחזקות על ידי הדה קולקטיוויזציה של הציבור בכללותו, קבוצות אלו בונות את הזהות מול שאר החברה, וחלקן מתכוננות למאבק של השתלטות על השלטון. בעוד שקיימים הסברים שונים לעוצמת כוחן של הקבוצות הללו, המנהלות קיום נפרד במונחים של לבוש, סגנון חיים, עגנה, וכו' (קימברליג, 1998), התקשורת תורמת את חלקה לתהליך במספר דרכים. ראשית, המהפכה הטכנולוגית שיצרה נגישות אל אמצעי תקשורת לכל המעוניין, מאפשרת את ניצול לגיבוש של קהילות מתבדלות, ולפיתוי מצטרפים חדשים. הדוגמה הדרמטית ביותר היא ש"ס שמיהרה להבין את יעילות השימוש במדיה האלקטרונית ואת התאמתם למסורתה האורלית. ש"ס החלה בהפצת קלטות אודיו של רבנים פופוליסטים, עברה להקמת ערוצי רדיו אינטראקטיביים משל עצמה ולשידור הדרשה השבועית של הרב עובדיה יוסף בערוץ של הלויין (לפ שיטת קניית זמן) אל אולמות מלאים.

הניצול של ערוצים יחודיים, בעיקר פיראטיים, לגיוס וגיבוש פנימי אינו שולל השתתפות בתקשורת הכלל ארצית. נציגי ש"ס צברו פופולריות רבה בתוכניות האירוח של הפריים טיים, בתחילה מכיוון שעוררו סקרנות, וגרמו

בכך שבעצם קיומה החלישה את המפלגות הקיימות, ולא הותירה לקבוצות שחשו מהוץ למשחק כל ברירה אלא הקמת תנועות פוליטיות משל עצמן? או אולי, האם עוצמתם של הכוחות שהתפרצו מצביעה על כך שהניסיון להטיל את האשמה על המנהיגות הפוליטית או על התקשורת האלקטרונית אינו משכנע? ניתוח תפקוד הטלוויזיה הציבורית מאפשר רק לערוך ספקולציות על מה שאולי השתבש.

לאחר שהשפתי את סופו של הסיפור בתחילתו, נותר לי רק לחזור על תפישתי (הסובייקטיבית), לפיה "הלכידות הלאומית" ו/או החברה "הפלורליסטית" בישראל לא נמשכה "תמיד", או גרוע מזה, היתה אשליה מלכתחילה. מנקודת המבט של האינטראקציה בין החברה לתקשורת שלה, אולי כפיית התקשורת וצורותיה המוסדיות על הכוחות החברתיים והתרבותיים המקבילים, בכל שלב של התפתחות המדינה, האיצה את התהליכים של מה שנראה בהתחלה כסיפור הצלחה של "לכידות לאומית" ומאוחר יותר, לאחר שנים מספר, נחלשה. הרדיו הוא אולי המאיץ הדרמטי ביותר בשלב של כינון האחדות כמו גם בשלב של התפצלות החברה לקבוצות נבדלות.

לפרובוקציות, ואחר כך עם כניסתם של ש"ס, החרדים ומפלגת העולים מרוסיה לממשלה של קואליציית מיעוטים ימנית בגלל האיום האמיתי שהן מייצגות. מנקודת המבט שלהן, קבוצות אלה מנצלות את התקשורת הכלל לאומית לצורכיהן. כולן, כולל החרדים המהרימים את הצפייה בטלוויזיה, מופיעים בתשדירי בחירות, המנהיגים מתראיינים ומשתתפים בתוכניות האירוח בטלוויזיה, אך בדרך כלל אינם עושים כל ויתורים בכיוון של הכרה בנורמות האוניוורסליסטיות (ולמשל, סירובם של החרדים להכיר בהפרת עקרון השוויון בפני החוק כשאינם משרתים בצה"ל). הם שם כדי להרוויח כוח פוליטי באמצעות חיווק מעמדם בתוך קבוצתם, הם, ושידול מצטרפים נוספים.

האם ניתן היה להביא את העלייה במגמת ההתבדלות לידיעת הציבור מוקדם יותר? האם הטלוויזיה החמיצה את הסימנים שהתריעו על כך? האם היתה מצליחה לשמר את היחד הלאומי אילו היתה מתמקדת בהשמעת קולן של קבוצות שוליים ומעוררת את תשומת הלב של הממסד הפוליטי כשעוד ניתן היה למנוע את הפיצול? לחילופין, האם תרמה הטלוויזיה לדחיית ההתפוררות הדרגתית של החברה? או, אולי, האם היתה לה השפעה עקיפה

מקורות

- דן כספי, יחיאל לימור, המתווכים, אמצעי התקשורת בישראל, 1948-1990, תל אביב 1992.
- ברוך קימרלינג, "הישראלים החדשים - ריבוי תרבויות ללא דב-תרבויות". אלפיים, 16, תל אביב 1998.
- מירון מדיני, "מאת פרשנו המדיני - משה מדיני וקול ירושלים". קשר 20, 1990, עמ' 82-86.
- Cardiff, D. and Scannell, P. (1987) "Broadcasting and national unity," in J. Curran, A. Smith and P. Wingate (eds.) *Impacts and Influences*, London and New York: Methuen.
- Curran, J. (1998) "Crisis of public communication: A reappraisal," in T. Liebes and J. Curran (eds.) *Media, Ritual and Identity*, London and New York: Routledge.
- Dayan, D. and Katz, E. (1992) *Media Events: The Live Broadcasting of History*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Geertz, C. (1983) "From the native's point of view," in *Local Knowledge*, New York: Basic Books.
- Gross, L. (1988) "Minorities, majorities and the media," in T. Liebes and J. Curran (eds.) *Media, Ritual and Identity*, London and New York: Routledge.
- Hallin, D. (1998) "Broadcasting in the third world: from national development to civil society," in T. Liebes and J. Curran (eds.) *Media, Ritual and Identity*, London and New York: Routledge.
- Hartley, J. and O'Regan, T. (1992) *Tele-ology; Studies in television*, chap. 14: 202-217, London and New York: Routledge.
- Katz, E. (1971) "Television comes to the people of the Book," in I. L. Horowitz (ed.) *The Use and Abuse of Social Science*, New Brunswick: Transaction Books.
- Katz, E. (1996) "And deliver us from segmentation," *Annals of The American Academy of Political and Social Science* 546.
- Katz, E. (1998) "Broadcasting holidays," *Sociological Inquiry* 68, 2, 230-241.
- Katz, E. Gurevitch M. and Haas, H. (1997) "20 years of television in Israel: Are there long-run effects on values, social connectedness, and cultural practices?" *Journal of Communication* 47,2:3-20.
- Katz, E. and Wedell, G. (1977) *Broadcasting in the Third World*, Cambridge: Harvard University Press.
- Lazarsfeld, P. F. and Merton, R. K. (1948) "Mass communication, popular taste and organized social action," in L. Bryson (ed.) *The Communication of Ideas*. New York: Harper.
- Liebes, T. (1997) *Reporting the Arab Israeli conflict: How Hegemony Works*, London: Routledge.
- Liebes, T. (1998) "Television's disaster marathons: a danger for democratic processes?" in T. Liebes and J. Curran (eds.) *Media, Ritual and Identity*, London and New York: Routledge.
- Liebes (in press) "Displacing the news: The Israeli talkshow as public space," *Gazette*.
- Liebes, T. and Katz, E. (1993) *The Export of Meaning: Cross-cultural Readings of "Dallas"*, Cambridge: Polity Press.
- Liebes, T. and Katz, E. (1997) "Staging peace: Televised ceremonies of reconciliation," *The Communication Review* 2 (2):235-57.
- Liebes, T. and Peri, Y. (1998) "Electronic journalism in segmented societies," *Political Communication* 15 (1):27-44.
- Williams, R. (1974) *Television: Technology and cultural form*. New York: Schocken Books.